

ΠΩΣ ΘΑ ΖΗΣΟΥΜΕ ΜΑΖΙ; Καλλιεργούμε δεξιότητες για την αναγνώριση και τη διαχείριση της διαφορετικότητας

Βασίλης Παυλόπουλος

Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ;

- Η διαφορετικότητα αναφέρεται στην **ετερογένεια** που παρατηρείται με κριτήριο διάφορες **κοινωνικές ιδιότητες** (π.χ. φυλή, εθνικότητα, θρησκεία) είτε **ατομικά χαρακτηριστικά** (π.χ. φύλο, ηλικία, αναπηρία, σεξουαλικός προσανατολισμός).
- Ακόμα και όταν περιγράφει φυσικές ιδιότητες ή εξωτερικά χαρακτηριστικά, η διαφορετικότητα κατασκευάζεται **κοινωνικά**: πόσο «διαφορετικό» πρέπει να είναι κάτι ώστε να θεωρηθεί διαφορετικό; συγκριτικά με τι είναι διαφορετικό; γιατί η συγκεκριμένη κατηγορία (και όχι κάποια άλλη) έχει σημασία; πώς τα κριτήρια αυτά αλλάζουν στον χρόνο και από τόπο σε τόπο;

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

- Οι άνθρωποι και οι κοινωνίες διαφέρουν στους τρόπους που προτιμούν για να διαχειριστούν τη διαφορετικότητα. Τα παρακάτω πρότυπα αναγνωρίζουν τις διαφορετικές ιδιότητες των ατόμων, αλλά αντιλαμβάνονται το καθένα με ξεχωριστό τρόπο την έννοια της δικαιοσύνης.

Είμαστε ίσοι αλλά όχι όμοιοι

Στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του

Αποσύρουμε τα εμπόδια για όλους

- Η **πολυπολιτισμικότητα** προωθεί την αναγνώριση και τον σεβασμό των διαφορών μεταξύ των ομάδων. Ωστόσο, η έμφαση στις διαφορές κινδυνεύει να συντηρεί τα κοινωνικά στερεότυπα.
- Η **αχρωματοψία** υποβαθμίζει τη σημασία των κοινωνικών κατηγοριών, όπως η φυλή ή το φύλο, προκειμένου να αποφύγει τις ανισότητες. Όμως η άρνηση των διακρίσεων κινδυνεύει απλώς να τις ενισχύει ή να οδηγήσει στην αφομοίωση των «διαφορετικών» ομάδων.
- Η **διαπολιτισμικότητα** προεκτείνει τις αρχές της πολυπολιτισμικότητας δίνοντας έμφαση στον διάλογο, την ευελιξία των ταυτοτήτων και το αίσθημα ενότητας/συμπερίληψης.

ΓΙΑΤΙ Η ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ «ΜΕΤΡΑΕΙ»;

- Η διαφορετικότητα δεν είναι μια ουδέτερη έννοια, έχει αξιολογικό (θετικό ή αρνητικό) περιεχόμενο.
- Όταν η διαφορετικότητα γίνεται αντιληπτή ως **αναγνώριση, αποδοχή και συμπερίληψη**: κατοχυρώνονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, προστατεύονται οι ατομικές ελευθερίες, διευρύνονται οι δυνατότητες προσωπικής ανάπτυξης, καλλιεργείται η κοινωνική συνοχή και η αλληλεγγύη.
- Όταν η διαφορετικότητα γίνεται αντιληπτή ως **απειλή**: ενισχύονται οι διακρίσεις, η προκατάληψη και οι ανισότητες, οξύνεται η επιθετικότητα και οι κοινωνικές συγκρούσεις, στιγματίζονται τα «διαφορετικά» άτομα και οδηγούνται στον κοινωνικό αποκλεισμό.
 - Η ανάγκη που έχουν τα μέλη μιας ομάδας να διατηρούν θετική εικόνα για τον εαυτό τους ενδέχεται να οδηγήσει στην υποτίμηση των άλλων ομάδων.
 - Ο ανταγωνισμός μεταξύ ατόμων και ομάδων εντείνεται όταν επικρατούν συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας, όπως η οικονομική κρίση.

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ

- **Άμεση/εμφανής** προκατάληψη: Οι άνθρωποι εκδηλώνουν συνειδητά αρνητικές στάσεις απέναντι στα «διαφορετικά» άτομα (π.χ. τα απορρίπτουν), εκφράζουν αρνητικά συναισθήματα (π.χ. θυμό, απέχθεια) ή τους συμπεριφέρονται με επιθετικό τρόπο.
- **Έμμεση/λανθάνουσα** προκατάληψη: Σε αυτή την περίπτωση οι αρνητικές στάσεις μπορεί να μην είναι συνειδητές ή να δικαιολογούνται. Οι πολίτες εναντιώνονται σε ευνοϊκά μέτρα (π.χ. επιδόματα) για τις ευάλωτες ομάδες.
- Μια ειδική εκδήλωση λανθάνουσας προκατάληψης είναι η **μικροεπιθετικότητα**, δηλαδή οι υποτιμητικές ή προσβλητικές συμπεριφορές στην καθημερινότητα (π.χ. το ακατάλληλο χιούμορ).
 - Όπως κάθε συμπεριφορά, η προκατάληψη δεν είναι απλά μία ατομική πεποίθηση αλλά **μαθαίνεται**, και μάλιστα από μικρή ηλικία. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε, με τους κατάλληλους τρόπους, να μάθουμε να την αποφεύγουμε.
 - Αναγνωρίζουμε τις «παγίδες» και καλλιεργούμε **αντίδοτα** στην προκατάληψη!

Η ΜΕΡΟΛΗΨΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

- Δεν υπάρχει περιγραφή χωρίς αξιολόγηση. Ακόμα και οι «ουδέτερες» εκφράσεις μπορεί να κρύβουν (θετικούς ή αρνητικούς) χαρακτηρισμούς.

Η ίδια συμπεριφορά «χρωματίζεται» διαφορετικά ανάλογα με τα επίθετα που επιλέγουμε: *κολλημένος ή πιστός; κορόιδο ή αγαθός; παλαβός ή οραματιστής;*

- Οι περιγραφές, ιδιαιτέρως της προσωπικότητας και των ικανοτήτων, δεν είναι ποτέ αντικειμενικές και αμερόληπτες.
- Γνωρίστε τις προσωπικές σας αξίες και προκαταλήψεις και πώς επηρεάζουν τη γλώσσα που χρησιμοποιείτε.
- Αναγνωρίστε πώς ο τρόπος χρήσης της γλώσσας από τους άλλους αποκαλύπτει τις προσωπικές τους μεροληψίες.

Η ΜΕΡΟΛΗΨΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

- ☐ Οι περισσότερες συμπεριφορές διαφέρουν ποσοτικά (όχι ποιοτικά) μεταξύ τους.

Θα λέγατε ότι τα παρακάτω είναι ξεχωριστές κατηγορίες ή τα άκρα ενός συνεχούς; *φυσιολογικό–παθολογικό, αυτονομία–εξάρτηση, αρσενικό–θηλυκό*

- Σκεφτείτε τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιείτε για να περιγράψετε τα άλλα άτομα ως ποσοτικές διαφορές (όχι ως κατηγορίες).
- Αξιοποιείτε τις ενδιάμεσες ποσοτικές διαβαθμίσεις (*λίγο, μέτρια, αρκετά*) αντί τους ακραίους χαρακτηρισμούς.
- Αναλογιστείτε πόσο μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους τα άτομα που εντάσσετε στην ίδια ομάδα και πόσο μπορεί να μοιάζουν μεταξύ τους τα άτομα που προέρχονται από διαφορετικές ομάδες.

Η ΜΕΡΟΛΗΨΙΑ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ

- ☐ Όταν αλλάζουμε την πραγματικότητα (αντί να αλλάξουμε τρόπο σκέψης).

Ποια είναι η γνώμη σας για τα γλυκά; Τώρα «αλλάξτε φακούς»: Ποια γνώμη θα είχατε αν ήσαστε *δαιτολόγος; παιδί; ζαχαροπλάστης;* Πώς η διαφορετική σας ιδιότητα θα επηρέαζε τη γνώμη σας;

- Μην υποτιμάτε πώς οι προηγούμενες εμπειρίες σας μπορούν να επηρεάσουν τις τωρινές εντυπώσεις σας.
- Συλλογιστείτε ποιες είναι αυτές οι εμπειρίες σας και γιατί έχουν σημασία για εσάς.
- Πειραματιστείτε αλλάζοντας οπτική γωνία, ώστε να «μπείτε στη θέση» των άλλων.

Η ΜΕΡΟΛΗΨΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

- ☐ Κανένας άνθρωπος δεν είναι πρωτότυπο μέλος καμίας ομάδας!

Σκεφτείτε τον εαυτό σας με τις ιδιότητες του φύλου, της εθνικότητας και του επαγγέλματος. Πόσο «τυπικό δείγμα» της κάθε ομάδας βρίσκετε ότι είστε;

- Όταν βγάσετε συμπεράσματα για άλλα άτομα, σκεφτείτε σε ποιες ιδιότητές τους βασίζετε τις κρίσεις σας.
- Αναζητείστε περισσότερες πληροφορίες για να κατανοήσετε πληρέστερα το άτομο ή την κατάσταση.
- Θυμηθείτε: Έχουμε την τάση να υπερεκτιμούμε πόσο όμοια είναι τα άλλα άτομα με τα στερεότυπα και τις κατηγορίες που ήδη γνωρίζουμε!

ΜΕΡΟΛΗΨΙΕΣ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

- ☐ Οι πρώτες, οι πρόσφατες και οι εντυπωσιακές πληροφορίες εντυπώνονται πιο εύκολα στη μνήμη.

Γιατί μερικοί φοβούνται τα αεροπορικά ατυχήματα περισσότερο από τα (σαφώς πιο επικίνδυνα) τροχαία; Ποιες ειδήσεις θυμόμαστε πιο εύκολα;

- Μην εμπιστεύεστε την προσωπική σας εμπειρία περισσότερο από τις έγκυρες στατιστικές.
- Ελέγξτε την αξιοπιστία των πηγών πληροφόρησής σας, ειδικά όταν πρόκειται για μη ειδικούς ή για άτομα με συμφέροντα.
- Ανακατέψτε κατά διαστήματα τη σειρά εμφάνισης των πηγών που διαβάζετε (π.χ. όταν αναζητάτε ειδήσεις στο διαδίκτυο).

TEBA/FEAD
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τ.Ε.Β.Α.
Επικοινωνία με την
Ευρωπαϊκή Επιτροπή
Υποστήριξη

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

(ΠΑΡ)ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

- Όταν υπερεκτιμούμε την προσωπικότητα και υποτιμούμε τον ρόλο των εξωτερικών παραγόντων.

Το παιδί σας πήρε καλό βαθμό σε ένα διαγώνισμα. Πώς εξηγείτε αυτή την επιτυχία; Μια άλλη φορά είπε ένα ψέμα. Γιατί πιστεύετε ότι το έκανε; Έπαιξαν ρόλο οι συνθήκες ή η συγκυρία;

- Για κάθε συμπεριφορά υπάρχουν τόσο εσωτερικοί, όσο και εξωτερικοί παράγοντες που την εξηγούν.
- Γενικά, έχουμε την τάση να παρατηρούμε πιο εύκολα τους παράγοντες που μεταβάλλονται (π.χ. αλλαγές στη συμπεριφορά), παρά εκείνους που μένουν σταθεροί (π.χ. το κοινωνικό πλαίσιο).
- Τα ερμηνευτικά σφάλματα που κάνουμε μπορεί να αντιστραφούν ανάλογα με το αν είμαστε απλοί παρατηρητές ή ενεργοί δράστες μιας συμπεριφοράς.

Η ΑΥΤΟΕΚΠΛΗΡΟΥΜΕΝΗ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ

- Όταν ωθούμε τους άλλους να συμπεριφερθούν σύμφωνα με τις προσδοκίες μας.

Γιατί συχνά οι θυμωμένοι άνθρωποι μας θυμώνουν και οι ήρεμοι μας ηρεμούν; Σκεφτείτε δικές σας συμπεριφορές στη σχέση με το παιδί σας που προκάλεσαν αναμενόμενες αντιδράσεις του.

- Να θυμάστε ότι οι προσδοκίες σας μπορεί να δημιουργήσουν από μόνες τους τη δική τους πραγματικότητα και να την επιβεβαιώσουν.
- Προσπαθήστε να σκεφτείτε ποιες είναι οι προσδοκίες σας σε μία συγκεκριμένη κατάσταση και γιατί τις έχετε.
- Μην ξεχνάτε ότι και η δική σας συμπεριφορά επηρεάζεται από τις προσδοκίες των άλλων.

ΜΕΡΟΛΗΨΙΕΣ ΤΗΣ ΑΙΤΙΟΤΗΤΑΣ

- Συνάφεια δεν σημαίνει πάντα αιτιότητα! Δύο φαινόμενα μπορεί να συνδέονται τυχαία μεταξύ τους ή να οφείλονται σε ένα τρίτο.

Όταν δύο άνθρωποι καυγαδίζουν, πόσο εύκολο είναι να συμπεράνουμε ποιος φταίει; Σκεφτείτε κάποιο άτομο που έχει προλήψεις. Πώς πιστεύετε ότι δημιουργήθηκαν;

- Η ταυτόχρονη εμφάνιση δύο φαινομένων ή συμπεριφορών δεν συνιστά από μόνη της απόδειξη αιτιότητας.
- Οι συσχετίσεις επιτρέπουν να κάνουμε προβλέψεις, αλλά δεν παρέχουν ερμηνείες. (Γιατί; Πώς;)
- Εξετάστε όλες τις πιθανές εκδοχές αιτιότητας σε μία σχέση: είναι μονής ή διπλής κατεύθυνσης; απλή ή πολλαπλή; αιτιώδης ή τυχαία;

ΠΗΓΕΣ–ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ–ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

- 5 ιστορίες διαφορετικότητας. UP web TV. <https://www.youtube.com/watch?v=dfSJNYJvF00>
- Cave, K. (2012). *Το κάτι άλλο*. Εκδόσεις Πατάκη.
- Κλειδιά και Αντικλειδιά. <http://www.kleidiakaiaantikleidia.net/>
- Μόνος ή μοναδικός; Διαφορετικότητα και ρατσισμός. Μουσείο Παιδικής Τέχνης. <https://www.youtube.com/watch?v=8XP9RxiSRF0>
- Shiraev, E., & Levy, D. (2018). *Διαπολιτισμική Ψυχολογία: Κριτική σκέψη και εφαρμογές* (επιμ.: Β. Παυλόπουλος). Εκδόσεις Πεδίο.
- Το παράδοξο της ταυτότητας. Καθημερινή Φυσική. <https://www.youtube.com/watch?v=WphoWlaEndg>
- Το σχοινάκι – Εκπαιδευτική ταινία μικρού μήκους. <http://www.youtube.com/watch?v=hkj8bBNydvY>

TEBA/FEAD
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837